

ӘОЖ 355.233(574) -09

Әбуов Ә.Е.

*п.ғ.к., М. Әуезов атындағы ОҚМУ
«Спорт және туризм» факультетінің деканы*

Қалиев Ж.Н.

*п.ғ.к., ҚР БҒМ Мемлекет тарихы институтының
бас ғылыми қызметкері*

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМ

«Қадірін білмеппіз ғой тірі
кезде, деп боздар сорлы қазақ
мен өлгенде»

Бауыржан Момышұлы

Қазақстан Республикасы 1991 жылғы 16 желтоқсанда өз тәуелсіздігін жариялағаны баршамызға аян. 1995 жылғы 30 тамызда бүкіл халықтық Референдум арқылы «Қазақстанды демократиялық, зайырлы, құқықтық мемлекет» - деп жариялаған Қазақстан Республикасының Ата Заңы - Конституциясы қабылданды. Негізгі байлық - адам, оның өмірі. Қазақстанның Конституциясы, Елтаңбасы, Туы және Әнұраны бар.

Қазақстан Республикасы - тәуелсіз мемлекет бола алатындығын бүкіл әлемге дәлелдеді. Ендігі басты міндет - осы мемлекетіміздің өркендеп өсуі, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын көтеру. Қазақстанды «Отаным» деп таныған әр азаматтың осыған әлі келгенше үлес қосуы - бұның басты шарттарының бірі. Жастарға патриоттық тәрбие берудің бағдарлы идеяларын Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» Қазақстан халқына Жолдауының «Қазақстан мұраты» деп аталатын бөлімінде: «...біздің балаларымыз бен немерелеріміз... бабаларының игі дәстүрін сақтай отырып қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, абат, жылдам өркендеу үстіндегі күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады», - деп үміт артқан [1].

Қазақстандық патриотизм - адамның өзінің туып-өскен өлкесіне деген сүйіспеншілігімен қоса, үлкен достық отбасын құрайтын жүзден астам ұлттар мен ұлыстар мекендеп отырған біздің ұлан-байтақ Отанымызға деген сүйіспеншілік. Әр адамның

Отанға деген сүйіспеншілігі осы жерде тұратын барлық адамдарға деген достық пен туысқандық сезімімен біртұтас болып табылады. Жастарды қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеу нәтижесінде қандай ұлттың өкілі болмасын өзін біртұтас көп ұлтты мемлекеттің - Қазақстан Республикасының азаматымын деп сезінеді, Қазақстан Республикасының азаматы болуды өзіне тиген зор бақыт және үлкен жауапкершілік деп түсінеді.

Лаңкестік пен экстремизмге қарсы күрес бүгінгі күні барлық өркениетті елдердің басты мәселесі болып отыр. Отанымыздың территория бүтіндігін сақтау, халықтың тыныштығын алатын лаңкестерге қарсы ұйымшылдықпен күрес, мемлекетімізге қауіп төндіретін кез-келген сыртқы және ішкі күштерге қарсы тұрудың өзі жастарды Отаншылдық рухта тәрбиелеу міндетін жүктейді. Осыған орай, патриоттық тәрбие мәселесі - адамзат тарихының өн бойында ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат болғандықтан жастардың бойында Отанға деген сүйіспеншілік қасиетін дарыту әр уақытта да көкейкесті мәселе болып қала бермек.

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан әлеуметтік, саяси және жаңа технологиялық өзгерістерден, ұрпақ тәрбиесіндегі бетбұрыстардан білім мен тәрбие жүйелерінің ісін жаңа сатыға көтеру қажеттілігі туындап отырғаны мәлім. Осыған орай, бүгінгі таңда қоғамның ұлттық мәдени тұрғыдан кемелденуі жастарды өз халқының рухани қазынасымен, ұлттық тәрбиенің озық, өнегелі дәстүрлерімен тереңірек таныстыру, соның негізінде жеке тұлғаны қалыптастырып, оның шығармашылық, рухани мүмкіндіктерін дамыту көзделеді. Өйткені, еліміздің болашағы, оның материалдық және рухани дамуы жастардың білімі мен тәрбиесінің деңгейіне байланысты.

«Атамекен немесе Отан» дегенде біздің көз алдымызға еліміздің айдын шалқар көлдері мен мөлдір бастау қайнарлары, сарқырай аққан тасқынды өзендері, алып таулары мен жасыл желек жамылған сыңсыған орман-тоғайлар, кең байтақ, ұланғайыр далалар келеді. Н.Ә. Назарбаев: «Әрбір адамзат тарих қойнауына тереңдеу арқылы өзінің ата-бабалары қалдырған осындай кең-байтақ жердің лайықты мұрагері болуға ұмтылсын» - деген аталы сөз келтірген.

Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбиелік ой-санасы ежелгі түркі тайпаларының наным-сенімдерімен астасып жатқандықтан, оларды бір-бірінен бөліп қарау мүмкін емес. Себебі,

халық дүниетанымының өзегі сол көне ұғымдарда жатыр. Халқымыздың ұзақ уақыт бойы рулық-қауымдық құрылыс пен патриархалдық-феодалдық қоғамда өмір сүруі қазақ даласында түрлі наным-сенімдердің белең алуына себепші болды. Осындай жағдайда қалыптасқан қазақ халқының дүниетанымы да аса күрделі. Әуел баста олардың салт-санасын ежелгі түркі тайпаларынан ауысқан мифтік, космогониялық, анимистік, тотемдік, шамандық ұғымдар билесе, VIII ғасырдан бастап сол көне ұғымдар Ислам дінінің әсеріне түсе бастаған.

Мұхаммед (с.ғ.с.) пайғамбарымыздың хадистерінде патриотизм идеясы өте жоғары қастерленеді, Отанды сүю асқан парасаттылық сезімімен бағаланады. Мысалы «Отанды сүймеген адамның иманы болмайды» немесе «Нағыз мұсылман - халқынан зәбір көрсе де, оны сүюді, оған қызмет қылуды тоқтатпаған жан» - деп, үлкен ұлағаттылық қасиет танытқан.

Қазақ халқының қаһарман батыр ұлы Бауыржан Момышұлы «Отан – оттан да ыстық», «Патриотизм - Отанға (мемлекетке) деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман-саулығы қоғамдық-мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екенінді мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз мемлекет деген ұғымды, оны жеке адам мен барлық жағынан өткені мен бүгінгі күнімен және болашағымен қарым-қатынасын біріктіреді» - деп атап көрсетеді [2].

Бауыржан Момышұлының өмірі мен оның XX ғасырдағы Кеңестік Қазақстан тарихында алатын орнын және атқарған қызметі мен соғыстағы ерлігін деректік материалдар негізінде жаңа көзқарастар тұрғысынан талдау - отандық тарих ғылымының мақсаты.

Қазақ халқының даңқын шығарып, абыройын асырған айтулы ұлдарының бірі - гвардия полковнигі, жазушы, Кеңес Одағының батыры Бауыржан Момышұлының Ұлы Отан соғысындағы ерлігін, соғыстан кейінгі қаламгерлік, ұлтжандылық, қасиеттері кейінгі ұрпаққа үлгі боларлықтай із қалдырды. Қазіргі жастарды отансүйгіштікке, адамгершілікке жалпы азаматтыққа тәрбиелеуде батыр бабамыздың шығармаларын басшылыққа алып көрсету - бүгінгі зиялы қауымның міндеті.

Бауыржан Момышұлы мұраларының жастарға ұлтжандылық тәрбие берер тұстары өте көп. Әсіресе «Москва үшін шайқас» - деп аталатын туындысы майданнан оралмай қалған жауынгерлер тағдырын көркем сөзбен суреттеп жазуы, қазіргі жастардың

бойында Отанға деген сүйіспеншілік із қалдырары анық. Қазақ халқында «Ақын елдің еркесі, батыр елдің серкесі» деп ақын мен батырды айрықша қастерлейтін дәстүр бар.

Бауыржан Момышұлы туралы кезінде Қаныш Сәтпаев «... Москваны қорғаудағы аса жауапты шептер, Қазақстанның абыройы мен даңқына орай, Қазақстанда генерал Панфилов жасақтаған дивизияға тапсырылды. Бұл оқиғалар біздің бәріміз үшін де өте маңызды, әрі біз бұл аса зор шайқастар жөнінде тереңірек білуге тиіспіз. Полковник Бауыржан Момышұлы сұрапыл шайқастарға қатысушы ғана емес, ол жетекші командир болды, сондықтан да оның әңгімелері бізге ерекше құнды болмақ» [3] - деген болатын.

Қай халықтың тәлімгерлік тәжірибесі болмасын, ол адамзат атаулыға ортақ рухани қазынаның құрамдас бөлігі. Қазақ халқының да мәдени жетістіктерін, қанына біткен адамгершілік, имандылық, балажандық, еңбексүйгіштік, қонақжайлылық, отаншылдық, т.б. қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәжірибесі бар. Онда кешегі өткен данагөй қариялар, ғұлама ойшылдар, шешен-билер, батырлар мен ақын-жыраулардың философиялық болжамдарының, психологиялық пайымдауларының, педагогикалық тұжырымдарының өшпес ізі жатыр.

Еліміз егемендікке қол жеткізген соң, жастарға ұлттық тәрбие беру уақыт талабымен бірге келген игілікті мақсат екені даусыз. Соған байланысты өсіп келе жатқан ұрпақты жарасымды әдеттілікке, ұнасымды ізеттілікке тәрбиелеу халқымыздың қасиетті қағидасы деп білеміз. Мына қайшылығы мен қасіреті асқынып тұрған заманда бұл айрықша мәселе. Осыдан барып қазіргі жастардың көпшілігі ата салтын, халықтық салт-дәстүрлерін білмейтін мәңгүрт, тұрпайы да дөрекі, рақымсыз, қатыгез болып өсіп келеді. Көптеген жастарымыз нашақорлық, мәңгі жазылмас ауруға ұшырап, өзін-өзі улап, жалғыздықтың қара уайымына салынып, өзіне-өзі қол жұмсап, ұрлық-қарлыққа барып, ағайын-туыстан безіп, о дүниенің есігін ашуда.

Ұлтжандылық тәрбиесі адам жанына ана сүтімен, қанымен, ата-ана тәрбиесімен және туған өлкесін, туған елін сүю, құрметтеу арқылы қалыптасатындықтан, жастардың бойындағы ұлтжандылықты өз халқының мәдениетімен, салт-дәстүрінен, әдет-ғұрпынан бөлек қалыптастыру мүмкін емес. Қазіргі Қазақстан Республикасында бұқаралық ақпарат құралдары айтып жүргендей «Қазақстандық менталитет» қалыптастыру арқылы ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу мүмкін емес болып отыр.

Әрбір мемлекеттің болмысын айқындайтын, сүйенетін рухани мұраты болуы тиіс. Біздің қоғамдағы бұл мұраттар өзгермелі, өтпелі сипат алуда. Дербес тәуелсіз ел болып қалыптасудың алғашқы жылдарында қазақ екенімізді өзгелерге таныту мәселесі алға шыққандықтан ұлттық идеология аса өзекті. Тәуелсіз ел ретінде өзгелерді мойындатып болған соң, ұлттығымыздың өзімізге қажетті мөлшерін алып болған соң, қоғамның даму ерекшелігіне сай, бұл күнде аса қажетті болып отырған рухани азықты іздестіру үстінде.

Патриоттық сезімнің сипаты жалпы адамзаттық құндылықтарға қарсы келмей, олармен үндес болуы керек, яғни ол кез-келген халықтың тілі мен мәдениетіне салт-санасы мен әдет-ғұрпына, т.б. ұлттық ерекшеліктеріне құрмет сезімімен қарау деген сөз.

Қазақстан мемлекетінің егемен ел болып қалыптасып, өркендеп гүлденуі ұлттық біртектілікті сақтаудан басталады. Оның басты құндылықтары - ана тілі, ұлттық рух, діни наным-сенімдермен тығыз байланысты екені баршамызға аян.

Қазақ тарихын тұңғыш зерттеуші ғалымдардың бірі - Шоқан Уәлиханов өзінің патриоттық сезімін білдіре келіп, «Менің патриоттық сезімім ірбіт сандығындай (матрешка сияқты бір сандықтың ішінде бір сандық, оның ішінде тағы бір сандық) мен ең алдымен өз отбасымды, туған-туыстарымды қадірлеймін, одан соң ауыл-аймақ, ел-жұртым, руластарымды, одан соң халқымды, одан соң Сібір орыстары, Ресей жұртын қадірлеймін», - деген екен [4].

Абай Құнанбаевтың еңбектерін зерделеп қарайтын болсақ, жастарды ерлік рухта, патриотизмге баулып, намысын, ар-ожданын, адамгершілік қасиеттерін оятуды үнемі мақсат етеді. Оның «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп» [5] деген сөзі - ұлы гуманистік идеяның айқын көрінісі.

Қарап отырсақ, қай кезде болмасын халық игілігі үшін еңбек еткен ағартушылардың, ақын-жыраулардың барлығының мақсат-мүддесі қазақ халқын тек бірлікке, ынтымаққа шақыру, ешкіммен жауласпау, оқу-білімге уағыздау, адамгершілік, адал, шыншыл, өз Отанының патриоты болуға үндегенін байқаймыз. Бұл бүгінгі Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «әр этностың ұлттық сезімін сыйлап, бірде-бір ұлтпен қарама-қайшылық туғызбау» деген бағытымен үндесіп жатыр.

Бүгінгі қоғамдағы түбегейлі өзгерістер халқымыздың ауыз бірлігін, белсенділігін, әр азаматтың жеке басының жауапкершілігін талап етеді. Қоғамдағы келісім мен бейбіт өмір,

саяси тұрақтылық үшін жан аямай қызмет ету, өз Отанына, отбасына, елі мен жеріне деген сүйіспеншіліктен ғана туады.

Патриотизм сезімі - біздің халқымыздың болмысына ежелден сіңген қасиет. Ұрпақтан-ұрпаққа, атадан-балаға мирас болған өсиет.

Халық бірлігі, ұрпақ пен дәстүр сабақтастығы ұранымыз өз тарихымызға деген көзқарасымыз, біздің аға ұрпаққа деген құрметіміз, хандарымыз бен билеріміздің өмір жолдарын өзіміз ұстанып қана қоймай, оны келешек ұрпаққа жеткізу, насихаттау болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстанның болашағы - қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде идеялық мәселелерге топтасудың керек екенін айтып, бірігуіне шақырып, бұл міндетті жүзеге асыруда білім берудің, отбасы, еңбек ұжымы сияқты дәстүрлі институттардың маңызды рөл атқаратынын, олардың ықпалы ерекше тиімді болатынын баса айта отырып, «Біздің тағы бір аса маңызды идеологиялық міндеттеріміз - Қазақстандық отансүйгіштікке тәрбиелеу, әрбір азаматтың өзін-өзі айқын билеу. Олай болса, осы міндетті орындау жолында тәрбие мәселесін қолға алып, жүйелі түрде мемлекеттік тұрғыда, пәрменді байыппен жүргізу болашақ ұрпақтарды аздырмай-тоздырмай қазіргі сауда-саттықтың, алдау-арбаудың ықпалына жібермей, етегіне сүйретпей еліміздің болашақ өркениетті дамуын алға бастыратын адамдарын тәрбиелеуіміз керек», [6] - деген болатын.

Қазіргі мемлекет міндеті - ұлттық тәрбие арқылы отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа және салауатты өмір салтына ынталандыру, елінің табиғатын қорғау. Салауаттылық халықтың денсаулығына әсер ететін маңызды фактор екенін ескеріп, таза су кенеулі асты пайдалану, тазарту жүйелерінің болуы, қоршаған ортаны ластайтын және экологиялық зиян келтіретін объектілерді қысқартуды, темекі мен алкогольді қолдануды доғаруды, дене тәрбиесі мен табиғатты қорғауды көздейді.

Сонымен, егеменді елімізде ұлттық тәрбиені жандандырып, салт-дәстүрімізді сақтап, өмірдің озығын пайдаланып, тозығынан іргемізді аулақ салып, жастарымызды отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа, салауатты өмірге, табиғатымызды аялауға тәрбиелеуіміз керек.

Патриоттық тәрбие жұмыстары барысында Отанға сүйіспеншілік, жалпы елдің экономикалық, ғылыми, моралдық, саяси, әскери қуатын арттыруға үлес қосуға дайын болу, Отанды идеологиялық, мәдени экспансиядан қорғау, қажет

болса қарумен қорғауға әзірлік сенімі қалыптасады. Жастар ар-ождан, намыс, кайырым, мейірім сезімдерімен қатар Отанын мақтаныш тұту, оның жетістіктеріне сүйсіну, қиындықтарына күйіну, әрқашан елін, жерін қорғауға дайын болу, басқаша айтқанда іс-әрекетімен ұшпастыруға бейімделеді. Бұлар соғыссыз, бейбітшілік замандағы патриотизм қандай болу керек деген мәселенің шешімін анықтайды.

Бейбітшілік замандағы патриотизм біздің жағдайымызда береке-бірлік, экономикалық өрлеуге үлес қосу, қазақтар үшін ұлттық мүддені қорғау, оның сақталып қалуын басты мұрат ету деп білеміз.

Қазақстандық патриотизм Қазақстан Республикасының азаматы өзін осы елдің төл баласы нағыз азаматы ретінде сезінгенде, Қазақстанды өзінің туған елі, Отаны деп есептеген жағдайда ғана қалыптасады. Сол кезде ғана еліміздің мемлекеттік рәміздеріне ерекше құрметпен қарайды, шын ниетімен қадірлейді. Қазақстан азаматының Конституциялық құқығын сақтайды.

Қазақстандық патриотизмге өз Отанына, оның мәдениетіне, дәстүрлеріне деген шексіз сүйіспеншілік, ел жетістіктеріне деген мақтаныш, өз мемлекетінің экономикалық және саяси қуатын арттыруға бағытталған әлеуметтік белсенділік, Отанын, оның бостандығын, тәуелсіздігін аянбай қорғауға даяр болуы тән.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаев. «Қазақстан - 2030». Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: «Білім», 1997.
2. Б. Момышұлы. Қанмен жазылған кітап. – Алматы: «Қазақстан», 1991.
3. Бауыржан Момышұлы. I том. – Алматы: «Жазушы», 2004.
4. Ш. Уәлиханов. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1985.
5. А. Құнанбаев. Қарасөз. – Алматы: «Рауан», 1995.
6. Н.Ә. Назарбаев. Қазақстанның болашағы қозғамдық идеялық бірілігінде. – Алматы: «Қазақстан», 1993.

***

В данной статье авторы исследуют тему патриотизма и национального воспитания как одного из главных факторов независимости и процветания государства. Раскрывается роль наследия Б. Момышұлы, его влияние на формирование у современной молодежи патриотизма, чувства долга перед Отечеством.

***

In the given article the authors investigate a theme of patriotism and national education as one of primary factors of independence and state prosperity. The role of B.Momyshuly heritage, its influence on formation of the modern youth sense of patriotism and duty before the Fatherland reveals.